

Alejandro Cervantes–Carson

Intervju med den politiska ondskan

I augusti 2003 genomförde jag en tre timmar lång intervju med den mexikanske expresidenten Luis Echeverría. Det huvudsakliga syftet med intervjun var att utforska de djupa omvälvningar som förändrade befolkningspolitiken i grunden under hans tid vid makten, 1970–1976. Även om befolkningspolitiken var intervjuens centrala fråga fanns det en mängd undertexter som förband vårt samtal med sådant som historiskt minne och biografi, våld och auktoritetstro, samt givetvis politik, makt och demokratisering. Alla dessa undertexter kondenserades i metaforen Tlatelolco: studentmassakern i Mexico City, 2 oktober 1968.

William Canak och Laura Swanson beskriver denna händelse och dess historiska betydelse på följande vis: "1968 i Mexiko City bröt en serie stora studentdemonstrationer ut, med krav på fria studier åt alla. När protesterna vidgades till att omfatta även arbetare, bönder och fackföreningar, tog man också upp idéer om demokrati och omfördelning av rikedomar. Studentrörelsen var betydelsefull av flera orsaker. För det första deltog ungefär 400 000 människor i demonstrationerna [...] För det andra slutade demonstrationståget till Tlatelolcotorget i Mexiko City den 2 oktober 1968 våldsamt. Den mexikanska polisen och militären attackerade [den obehäpnade och fredliga] gruppen: 325 demonstranter dödades och tusentals skadades. [...] För det tredje: ett antal av dem som var inblandade i studentrörelsen 1968 influerade eller blev ledare inom det tidiga 1970-talets urbana folkliga proteströrelser".¹

För de flesta analytiker var detta ett politiskt avgörande ögonblick i Mexikos samtids historia. "1968 års studentrörelse och det brutala förtryck som abrupt tog död på den gjorde den mexikanska befolkningen djupt oroad. Följden blev en politisk, social och moralisk kris som ännu inte är löst".² Det var inte bara det att den repressiva statliga reaktionen var överdriven och otillbörlig, det systematiska döljandet och officiella förnekandet av mängden döda och skadade kom att innebära början på en politisk kris beträffande statens legitimitet, en kris som inte upphörde förrän vid presidentvalet 2000 då "enpartisystemet" kom till ett slut.

Mer än tre årtionden efter massakern svävade denna metafor — "Tlatelolco" — som ett spöke över vår intervju. Echeverría undersöktes av en specialåklagare för sin påstådda inblandning i dessa brott i egenskap av statssekreterare (inrikesminister) och senare president. Min generation, som hade vuxit upp ärrade av dessa händelser, såg honom som förkroppsligandet av politisk ondska.

Blick mot blick (eller Rannsakingen är dubbelriktad)

"Jag är verkligen mycket tacksam", sa jag medan jag gjorde en gest för att kolla vad klockan var, "för att ni ägnar tre timmar av er tid åt oss. Ni har varit ytterst vänlig och generös. Dessutom vill jag tacka speciellt för den överdådiga frukost ni bjudit på. Den var fantastisk." Jag överdrev inte; han hade bjudit på en femrätters frukost i en av matsalarna i hans hem, inte hans kontor utan hans privata bostad.

"Ingen orsak", sa han och gjorde en paus som antydde att han skulle fortsätta, "men jag la märke till att du inte åt upp dina chilaquiles!"³ Han log ytterst diskret.

"Det stämmer", svarade jag utan att tveka. Sedan trädde vi in i en paus som, för mig, varade en evighet. Det var uppenbart att jag var tvungen att följa upp mitt påstående med något slags förklaring till varför jag inte hade ätit upp just den rätten, en av fem. En detalj bland många, bland tusentals under de tre timmarna, hade fångat hans uppmärksamhet. Han hade lagt märke till att det var tillräckligt mycket mat kvar på min chilaquilestallrik för att det skulle vara värt att notera.

"De var utsökta", försökte jag uppriktigt. "Men ni måste förstå att jag var oroad över intervjun. Om jag ska vara ärlig var jag faktiskt lite nervös över hur det skulle gå. Det är inte så att jag får möjlighet att intervjua en mexikansk president varje dag!" Hans svar var uppenbart tvetydigt: han log.

Jag hade också lagt märke till hans tallrikars "tillstånd": han hade inte lämnat en tugga på någon av dem. Och jag hade också gjort en notering i bakhuvudet: vid 85 års ålder, tänkte jag, är det att ha en riktigt god aptit. Så varför var jag överraskad över hans iakttagelser?

Det här var inte första gången under en intervju som min nyfikenhet hade återgäldats av den intervjuade, men detta låg bortom den erfarenheten. Det var inte det att han var nyfiken på vem jag var eller på uppriktigheten i mitt engagemang i intervjun. Vad som stod på spel var graden av kontroll över hela intervjuprocessen. Blicken på den observerade hade vänts mot den observerande, det vill säga mot mig. Än viktigare, tror jag, var att detta var hans sätt att göra två poänger. För det första att jag hela tiden hade befunnit mig under hans blick, systematiskt granskad, och han ville att jag skulle veta det. För det andra att när allt kom omkring var det han som hade kontrollen över intervjuprocessen. Det ska sägas att det aldrig hade rått något tvivel om det: han hade kontrollerat rytmen, övergångarna, timingen och dynamiken; han hade också full kontroll över sitt team med sex rådgivare som under den första timmen testade mina kunskaper och min intellektuella styrka, innan han bad dem sluta; dessutom hade det tagit mig ett helt år att förhandla fram intervjun och de villkor under vilka den kunde –komma till stånd.

Förhandlingarna inför intervjun klargjorde två saker: själva temat och min undersöknings gränser. Det var inte tal om att ta upp något som hade att göra med åtalet, det vill säga som hängde ihop med Tlatelolcomassakern eller med 1970-talets icke erkända "smutsiga krig". Samtidigt var jag aldrig begränsad när det gällde vilka frågor jag kunde ställa, så länge jag höll mig till befolkningspolitikens allmänna problem. Genom förhandlingarna hade jag erhållit formell tillåtelse för intervjun, men samtidigt hade jag därigenom lämnat ifrån mig makten att överraska med besvärliga frågor; på sätt och vis hade jag lämnat ifrån mig intervjuarens verkliga makt. Men hade jag egentligen något alternativ?

"Känn er som hemma", sa han, och satte effektivt punkt för intervjun. "Om ni skulle behöva något är Juan här för att hjälpa er." Han lämnade rummet och en vakt, kanske en livvakt, dök upp och följde tyst men uppmärksamt våra förhävanden, alla våra rörelser. Juan blev vår skugga under den följande timmen, en skugga jag la märke till när jag försökte gå på toaletten och han blockerade vägen.

Intervjun var slut. Filmteamet samlade ihop utrustningen. Jag stod mitt i rummet och försökte greppa situationen. Vad hade egentligen hänt? Hade jag just intervjuat president Echeverría? Ja, det rådde ingen tvekan om det, mina medarbetare och vänner kunde bekräfta det. Och likafullt kunde jag ännu inte tro det. Tvivlet handlade mindre om intervjuns empiriska realitet, och mer om den moraliska erfarenheten. Där stod jag, tyst skräckslagen: hade jag verkligen intervjuat den "politiska ondskan förkroppsligad"?

Byråkrati, ritualer och politik

Ett av de vallöften Vicente Fox avgav under sin presidentkampanj var att de som var skyldiga till brott mot mänskligheten under tidigare regimer skulle åtalas. När han vann valet år 2000 blev han den förste oppositionskandidaten någonsin att bli president; det Institutionella revolutionära partiet (PRI) hade styrt Mexiko under nästan 75 år. Han var naturligtvis mycket intresserad av att framstå som en kandidat som stod för rättvisa och motsatte sig auktoritär politik — han skulle inte associeras med det förflutna. Hans styre tillhörde framtiden och ett annorlunda Mexiko. Presidentkampanjer kan aldrig jämföras med regering, det vet vi alla. Icke des-to mindre, väl vid makten kände sig Fox förpliktad att hålla just detta löfte; han tillsatte en åklagare med uppdrag att undersöka dessa händelser i Mexikos törnbeströdda förflutna. Samma år inledde jag mina förhandlingar om intervjun.

Det var en sen söndagskväll. Jag satt i mitt vardagsrum och tänkte på den mängd telefonsamtal jag hade ringt, alla fax jag sänt, kontakter jag upprättat, den tid som förflutit, de frågor jag formulerat. Jag var uppriktigt sagt lite trött: ett år, ett helt år av förhandlande!

Och ändå, där satt jag och slog numret igen, bara för att följa spåret, bara för att vara ihärdig, bara för att ha en historia att dela med mina vänner, något att berätta ifall — vilket var mycket troligt — jag inte uppnådde någonting. Och så började klick-konserten.

"Hallå, hallå?" hörde jag i luren.

"Hallå. Det här är Dr Cervantes, jag undrar om vi kunde prata om att bestämma ett datum för intervjun." Även om man ignorerar tröskeln uppstår gradvis, efter upprepade telefonsamtal, en viss familjaritet. Jag hade lagt av med introduktionerna och förklaringarna för många samtal sedan. På ett eller annat sätt var det, enligt min mening, dags att avgöra saken. Jag behövde ett datum eller ett tydligt avvisande.

"Ja visst. Låt mig försöka få tag på hans personliga sekreterare. Kan du vänta ett ögonblick?" Klick, klick.

Byråkratiska procedurer — tänkte jag mig — kan på olika vis läsas som moderna ritualer, och byråkratiska institutioner som högst rituella moderna tempel. När jag för första gången hade uppnått tillräcklig distans för att ta lätt på byråkratin hade det överraskat mig. Jag var inte längre hämmad av en arg

eller otålig reaktion. Mexiko har alltid varit fullt av institutioner där alla möjliga sorters procedurer ritualiseras.

Klick, klick. Klick och klick.

"Dr Cervantes? Vad kan jag stå till tjänst med?"

"Jo, jag försöker bestämma ett datum för en intervju med president Echeverría." En gång president alltid president, med regeringsapparaten och politikens jargong.

"Ja, ja. Kan du vänta ett ögonblick?" Klick, klick och klick.

Det fanns en tid, på 1970- och 80-talen, då staten var nationens största arbetsgivare. Medan jag satt och väntade föreställde jag mig hundratusentals människor inblandade i alla möjliga sorters ritualer, hur de upprepade samma procedurer om och om igen, försenande och komplicerande processer, skällde på folk för att de inte kände till exakt vilka dokument man skulle ha med sig, behandlade dem som mänskligt skräp. Men jag såg dem inte längre som ondskefulla eller inskränkta människor ute efter att sätta dit den vanlige medborgaren. Nu framstod de istället som församlingsmedlemmar redo att engagera sig i ritualer och följa dem från början till slut. Men de här människorna var inte fanatiker, de var byråkrater.

Klick, klick.

"Dr Cervantes? Jag kommer att koppla ditt samtal till personen som har hand om hans möten."

"Bra, tack."

Så till vida att de upplever ritualerna som sitt jobb ser byråkraterna sig själva som problemlösare, som någon som tillfredsställer behov, utför vissa uppgifter, följer order. Byråkrater, effektiva eller inte, är moderna subjekt. Alla deltar de i komplexa organisationer som rationaliserar olika dimensioner av det sociala livet, dimensioner som är oundgängliga för samhällets funktion. I det avseendet är det omöjligt för byråkrater att se sina aktiviteter som ritualer. Det skulle göra det förflutnas traditionella berättelse ekvivalent med nuets moderna; berättelser som inte är tänkta att kollapsa och falla samman.

"Dr Cervantes? Ursäkta väntan. Vi har fått ett godkännande för intervjun. Det enda som återstår är att arrangera mötet."

"Det var verkligen goda nyheter", sa jag. "Låt oss bestämma ett datum."

"Åh, nej, jag måste fortfarande koppla dig till personen som har hand om hans möten."

"Verkligen? Ok då."

Klick, klick, klick, och tystnaden på andra sidan fick mig att undra om jag inte var bortkopplad.

Moderna ritualer? Inom ett rudimentärt binärt tanke-system, där det traditionella ställs mot det moderna, tillhör ritualer ett förmodernt förflutet, medan byråkratier minst av allt betraktas som traditionella. Visst, de är inte så

effektiva som de borde vara, men utan dem skulle vi moderna subjekt inte veta hur vi skulle överleva. Det är sant att det inte var någon vanlig byråkratisk procedur jag förhandlade om. Det handlade inte om ett körkort, förnyandet av ett pass eller en kopia av ett personbevis, utan om en intervju med en president. Och ändå, ritualerna fanns där. Varje fax och varje telefonsamtal var som små rituella steg, obetydliga steg på en årslång resa till toppen av det byråkratiska berget, delar i en kamp för att vinna tillträde till översteprästen, i själva verket till den överste av alla präster.

Klick, klick. Klick, klick och klick.

"Hallå." Rösten var omiskännelig, det var han, det var Echeverría i luren! Hur i hela världen kunde han vara där? Ingen hade förvarnat mig om att jag faktiskt skulle få tala med honom idag. "Så, säg mig, varför är du intresserad av att intervjua mig?" Där var han, vid den sista rituella passagen före det slutgiltiga godkännandet av intervjun.

Att demonisera subjekt och dölja delaktigheter (eller Skuldförskjutningens politiska spel)

Den enkla men djupt genomtänkta designen av Sannings- och försoningskommissionen i Syd-afrika har alltid fångat mitt intresse. Idén att hela nationer måste gå igenom en kollektiv process av konfronterande, vidkännande och erinring av det fasansfulla i det sociala och politiska förflutna är, i och för sig själv, en ytterst kraftfull tanke som så vitt jag kan se har konsekvenser bortom det uppenbara.⁴

Det jag finner mest briljant har emellertid att göra med det bakvända beslutet att inte ge kommissionen och processen något juridiskt inflytande. Därmed hamnar, på ett helt riktigt sätt tror jag, den samhällsliga erfarenheten av att hantera orättvisor, i synnerhet sådana som begåtts i statens namn, på det kollektiva medvetandets nivå. Genom att den börda som åtal, rättsliga prövningar och straff innebär, lyftes från kommissionen uppstod ett kollektivt och offentligt utrymme med uppgift och kapacitet att hantera den smärta och det lidande som de sociala och politiska orättvisorna orsakat. Mexiko befinner sig tyvärr fortfarande väldigt långt ifrån den situationen och processen.

Jag skulle aldrig försvara idén att detta skulle vara tillräckligt för att läka så pass djupa samhällsliga sår, men jag hävdar att en process som enbart strävar efter rättsliga åtal missar den centrala poängen med ett kollektivt hanterande. En kollektiv hantering kan inte komma till stånd, lika lite som sår kan läkas, genom de klassiska rättsliga kanalernas procedurer, framförallt på grund av att den liberala juridikens rättvisa definieras i individuella termer. Rättvisa uppnås mellan individer genom domstolarnas medling. Men liberala ramverk är ineffektiva när det gäller att uppnå rättvisa för grupper och kollektiva organisationer.

Vilka vi är och vad vi gör socialt hänger ofrånkomligen samman med våra förmågor att hantera erfarenheter som vi upplever bryter mot vår moraliska och politiska existens och vår känsla av tillhörighet. Man kan inte identifiera sig med ett samhälle som kränker ens moraliska existens. Och en sådan kan helas endast genom en symboliskt ömsesidig process. Det vill säga en social och offentlig process där sociala orättvisor erkänns och blir till en del av det kollektiva medvetandets landskap, hur komplex och bristfällig denna process än må vara.

Utnämningen av en specialåklagare med uppgift att undersöka de statligt stödda övergreppen mot de mänskliga rättigheterna var det djärvaste politiska draget man hade sett i Mexiko under tre årtionden. Men även om denna utnämning innebär en initiering av en ytterst välbehövlig process, döljer den också allvarliga brister. Även om man bortser från vallöften och falska tal fruktar jag att fokuseringen på själva åtalen kommer att innebära att den viktigaste delen av processen hoppas över: ett offentligt och kollektivt erkännande av det förflutnas fasor, och, än viktigare, av de intrikata nätverk av medskyldiga som lät Tlatelolcomassakern förbli i det fördolda, icke redovisad, inte erkänd.

Massakern var avskryvård. Men döljandet krävde ett tyst och systematiskt ingripande av tusentals, kanske hundratusentals, människor, både civila och byråkrater. Det fanns mer än 300 kroppar att ta hand om, omedelbart; det skedde hundratals försvinnanden som blev till "paranoida historier", och miljoner repressiva handlingar som bortförklarades eller tolererades av förbipasserande. Den viktigaste processen för att Mexiko ska kunna leva vidare är, i mina ögon, erkännandet av samhällets intrikata och mångbottnade delaktighet med de auktoritära regimer som styrde landet under större delen av 1900-talet.

I februari 2006 läckte en forskningsrapport från specialåklagarens kontor ut till en amerikansk akademiker. Som ledare för Mexikoprojektet⁵ vid det Nationella säkerhetsarkivet bestämde sig Kate Doyle för att offentliggöra rapporten genom att lägga ut den på nätet. På 800 sidor driver rapporten argumentet att Tlatelolcomassakern under 1970- och 80-talen följdes av ett smutsigt krig orkestrerat av de nästkommande regimerna: Echeverriás från 1970 till 1976, och Lopez-Portillos från 1976 till 1982. Ogärningarnas dimensioner och antalet offer kan inte jämföras med de i El Salvador och Guatemala, eller de i Argentina och Chile, men intentionen att sudda ut den politiska oppositionen och dissidenterna var densamma. Tlatelolcomassakern var bara början på ett systematiskt krig mot ett politiskt kritiskt och demokratiskt aktivt civilsamhälle, och kostnaderna måste redovisas.

"Varken mer eller mindre än att vi skall tänka efter vad vi egentligen gör när vi är verksamma" — så beskrev Hannah Arendt sin bok i inledningen av *Människans villkor*.⁶ För att förklara kontinuiteten i hennes verk och de faktiska interna sambanden i hennes tänkande före rapporten om "Den banala ondskan", erbjuder Bernard Bergen en omformulering av hennes intellektuella avsikter: "Att tänka efter vad vi egentligen gör genom att från början tänka över allt vi någonsin trodde att vi gjorde."⁷

Jag kommer att börja med min del, med mitt ansvar. Jag förväntade mig inte att möta en vänlig och generös människa, men det var det jag gjorde under intervjun. Jag konfronterade inte den politiska ondskan förkroppsligad, fast på samma gång, och samma plats, men i en annan berättelse så gjorde jag det. I samma avseende förkroppsligade jag under intervjun de politiskt kritiska och demokratiskt aktiva i Mexiko, samtidigt som jag förkroppsligade de tysta och medskyldiga.

En första och kortare version av denna text presenterades vid 7th Global Conference on Evil and Human Wickedness, Inter-Disciplinary.Net, Salzburg, Österrike, mars 2006.

- ¹ William Canak & Laura Swanson, *Modern Mexico* (New York: McGraw–Hill, 1998), s 176.
- ² Octavio Paz, "Introduction" i *Massacre in Mexico*, red Elena Poniatowska (Columbia: University of Missouri Press, 1992), s vii.
- ³ Det finns många regionala varianter av denna typiska mexikanska rätt, men i grund och botten består den av stekta strimlor av majstortillas som blandas med en sås (gjord på tomat, lök och kryddor) och serveras med kött (vanligen kyckling), grönsaker eller ägg.
- ⁴ Jag tror att man kan citera Julia Kristeva, *Främlingar för oss själva* (Stockholm: Natur & Kultur, 1997), likaväl som Jürgen Habermas, *The Inclusion of the Other: Studies in Political Theory* (Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 1998) för att vinna stöd för det argumentet. Resonemanget sammanfaller dessutom med Zygmunt Bauman, *Identity: Conversations with Benedetto Vecchi* (Cambridge: Polity Press, 2004), Jeffrey Alexander, *The Meanings of Social Life: A Cultural Sociology* (New York: Oxford University Press, 2003) och Seyla Benhabib, *Situating the Self: Gender, Community, and Postmodernism in Contemporary Ethics* (New York: Routledge, 1992).
- ⁵ George Washington University, Washington DC.
- ⁶ Hannah Arendt, *Människans villkor* (Göteborg: Daidalos, 1988), s 28.
- ⁷ Bernard Bergen, *The Banality of Evil: Hannah Arendt and "The Final Solution"* (Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield, 1998), s xiii.

Published 2007–01–23

Original in English

Translation by Anders Johansson

Contribution by Glänta

First published in *Glänta* 4/2006

© Alejandro Cervantes–Carson/Glänta

© Eurozine